

Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevad nõuded menetlusõigusele Eesti kohtuasjade näitel

Ettekanne kohtunike täiskogul 10.02.2017 Tartus

Maris Kuurberg
Vabariigi Valitsuse esindaja Euroopa Inimõiguste Kohtus

Austatud Riigikohtu esimees, austatud kohtunikud, head külalised!

Mu on au rääkida tänasel kohtunike täiskogul Euroopa inimõiguste konventsiooni (*konventsioon*) artiklis 6 sätestatud õigusest õiglasele kohtumenetlusele – nii nagu Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) seda tõlgendab. Kuna EIKi kohtupraktika menetlusõiguste kohta on väga ulatuslik, ja aeg samas piiratud, otsustasin Eesti kohtunike täiskogul rääkida Eesti vastu EIKi esitatud kaebustest. Alustan siiski veidi üldisemast ehk konventsiooni artikli 6 kohaldamisalast, kuna selle artikliga ette nähtud tagatised ei ulatu kõikidele kohtumenetlustele.

I Konventsiooni artikli 6 kohaldamisulatus

Konventsiooni artikkel 6 eristab menetlusi, kus otsustatakse isikule esitatud kriminaalsüüdistuse üle, ja menetlusi, kus arutatakse isiku tsiviilõiguste ja –kohustuste üle. Kriminaalsüüdistuse üle otsustamise menetluses kohaldatakse artiklit 6 tervikuna; tsiviilõiguste üle arutamisel kohaldub artikli 6 lõige 1. Mõisted „kriminaalsüüdistus“ ja „tsiviilõigused“ on autonoomse tähendusega ja sisustatud EIKi kohtupraktikaga.

Et artikkel 6 oleks kohaldatav **tsiviilõiguslikele menetlustele**, peab kõnealune „tsiviilõigus“ olema riigis tunnustatud, sest artikkel 6 annab menetlusliku kaitse vaid olemasolevatele õigustele. Vaidlus, millega seoses hiljem EIKi pöördutakse, peab olema toimunud sama „tsiviilõiguse“ üle otsustamiseks. Kuigi konventsioon räägib „tsiviilõigustest“, siis EIKi kohtupraktika kohaselt hõlmab see Eesti kontekstis ka haldusõigusi (riigi antavad load, kutsealased distsiplinaarmenetlused, kahjunõuded riigi vastu jne).

Alates 2009. aasta suurkoja otsusest asjas [Micallef vs. Malta](#) laienevad artikli 6 garantiid esialgse õiguskaitse ja hagi tagamise menetlustele – juhul kui artikkel 6 on kohaldatav konkreetse asja põhimenetlusele ning kui vastava meetmega otsustatakse kaalul oleva tsiviilõiguse- või kohustuse üle. Kohtuotsuse täitmise menetluses ei pruugi tsiviilõiguste puhul isegi oluline olla, kas artikkel 6 laienes põhimenetlusele või mitte.

Samal ajal on EIK oma kohtupraktikaga välistanud osa menetlusi artikli 6 tsiviilõigusliku poole kaitse alt.

- Maksuasjad ja tolliasjad, v.a. kui menetlus on EIKi silmis käsitatav „süüdistuse esitamisenä – sellisel juhul kohaldub artikli 6 kriminaalõiguslik pool.
- Migratsiooniasjad, kuna otsused isiku riiki sisenemise, seal viibimise ja väljasaatmise kohta ei ole konventsiooni artikli 6 mõttes tsiviilõiguste ja –kohustuste või isikule esitatud kriminaalsüüdistuse

üle otsustamine (vt nt [Nagula vs. Eesti](#), 25.10.2005; [Dorochenko vs. Eesti](#), 5.1.2006; [Mikolenko vs. Eesti](#), 5.1.2006).

- Ka poliitilised õigused ei ole „tsiviilõigused“ artikli 6 mõttes, mida EIK kordas 1.12.2016 otsuses [Savisaar vs. Eesti](#).
- Avaliku teenistusega seotud kaebuste suhtes on EIK aja jooksul oma seisukohta kaebajasõbralikumaks muutnud. Uuema praktika kohaselt ei kuulu artikkel 6 kohaldamisele vaid juhul, kui mingi kategooria isikute õigus pöörduda kohtusse on selgesõnaliselt seadusega piiratud ning piirangul on objektiivselt riigi huve kaitsev eesmärk.
- Artikli 6 garantiisid ei pea tagama menetluses, kus taotletakse jõustunud kohtulahendi uuesti läbivaatamist. Ent kui menetlus taasavatakse, siis kehtivad menetlusele üldised artiklist 6 tulenevad nõuded. Kuna õigus hinnata, kumma menetlusega on tegemist, on EIKil, siis võib tõlgendus riigile üllatuslikuks osutuda. Nii kinnitas EIKi suurkoda 2015. aastal ([Bochan vs. Ukraina \(2\)](#)), et ei lähtu erakorralise menetluse riigisisest klassifitseerimisest, kui vastav menetlus on oma olemuselt ja ulatuselt sarnane tavapärase kassatsioonimenetlusega, mille tulem on kaebaja õiguste seisukohalt otsustava tähendusega.

Mõiste „**kriminaalsüüdistus**“ (*criminal charge*) on samuti autonoomse tähendusega ning EIK tõlgendab mõisteid „kriminaal-“ ja „süüdistus“ pigem laiemalt, kui seda võidakse riigisiselt teha. Eesti kontekstis kuuluvad artikli 6 kriminaalõigusliku poole kaitse alla ka väärteomenetluse asjad. Kui tegemist on konventsiooni mõttes kriminaalsüüdistusega, siis kohalduvad lisaks artikli 6 lõikele 1 kõik artikli 6 lõigetes 2 ja 3 sätestatud õigused: süütuse presumpatsioon; teabe saamise õigus; aeg ja võimalused kaitse ettevalmistamiseks; kaitseõigus; tunnistajate kutsumise ja küsitlemise õigus; õigus tõlgi abile.

Artikli 6 kriminaalõiguslik pool ei ole EIKi kohtupraktika kohaselt siiski kohaldatav järgmistes kohtumenetlustes.

- Haldusõiguslikes, maksu-, tolli- ja konkurentsiõiguse asjades, v.a. kui kaasneb „preventiivne karistusliku eesmärgiga meede“, mida EIK peab „süüdistuse esitamiseks“.
- Kutsealaseid distsiplinaarmenetlusi peab EIK üldjuhul tsiviilõiguslikeks vaidlusteks – erandiks on samuti juhud, kui EIK peab karistust kriminaalõiguslikuks.
- Artikli 6 kriminaalõiguslik pool ei kohaldu poliitilistele vaidlustele ([Savisaar vs. Eesti](#)) ega migratsiooniasjades (eelviidatud [Nagula vs. Eesti](#), [Dorochenko vs. Eesti](#), ja [Mikolenko vs. Eesti](#)).
- See ei kuulu kohaldamisele ka väljaandmisasjades ega Euroopa vahistamismääruse asjades, kuna nendes menetlustes otsustatakse üksnes isiku välja- ja üleandmine.

Kuigi artikkel 6 laieneb kohtuelsele uurimisele, ei laiene see kõikidele kriminaalmenetluse staadiumidele ja kõrvalmenetlustele. Nii jäävad artikli 6 kohaldamisala alt välja:

- Õigusabi otsustamise menetlus.
- Kohtuotsuse täitmisega seotud menetlused (amnestia, tingimisi vabastamine, vangistatud isiku üleandmine, teise riigi konfiskeerimisotsuse *exequaturi* menetlus – viimane on süüdistuse artikli 6 tsiviilõigusliku poole kaitse all).
- Teistmismenetluse osas kehtivad samad põhimõtted, mida on nimetatud artikli 6 tsiviilõigusliku poole käsitlemise juures.

II Artikkel 6 ja Eesti kohtuasjad

2.1 Menetlusest EIKis

Esiteks tuleb märkida, et EIK edastab Eesti riigile vastamiseks üksnes väikese protsendi EIKi jõudnud kaebustest. Lisaks on EIK tihti kaebuse riigile edastamise ajaks osa kaebaja kaebusi juba vastuvõetamatuks tunnistanud. Menetluse eripäraks on aga see, et edastatava kaebusega koos esitab EIK vastustajariigile konkreetsed küsimused. See lihtsustab vastamist ning mõistmist, milles EIK potentsiaalset probleemi näeb.

Osades kohtuasjades, kus on juba olemas väljakujunenud kohtupraktika, teeb EIK kaebuse ja küsimuste edastamisega samaaegselt kaebajale ja vastustajariigile ettepaneku sõlmida sõbralik kokkulepe, pakkudes ise välja konkreetse hüvitisenumma. Eesti on kokkuleppeid sõlminud peamiselt menetluse ebamõistliku pikkuse asjades, kus erilist vaidlemisruumi ei ole olnud. Sõbraliku kokkuleppe menetlus on rangelt konfidentsiaalne ning selle rikkumine võib viia kaebuse vastuvõetamatuks tunnistamiseni kaebeõiguse kuritarvitamise tõttu. Nii juhtus 2016. aastal kohtuasjas [Ansaad Valimised MTÜ vs. Eesti](#), kus kaebaja pöördus infoga EIKi pakutud kokkuleppe kohta ise erinevate meediakanalite poole.

Valdavalt vaidleb riik kaebustele vastu ning seisab nii seadusandja kui ka kohtuvõimu riigisisest võetud seisukohtade eest. Riigi seisukoht kujundatakse pärast kogu riigisisese menetlusega tutvumist – süinkohal suur tänu kõikidele kohtutele toimikute väljalaenutamise eest, mis kergendab ja kiirendab minu tööd. Alati küsitakse seisukohta ka asjaomaselt ministeeriumilt, kelle haldusala kaebuses tõstatatud küsimus puudutab. Menetlus EIKis on kirjalik, v.a. suurkoja asjad. Eestil on seni olnud vaid üks suuline istung, seda kohtuasjas [Delfi vs. Eesti](#).

2.2 Artikli 6 alusel Eesti suhtes EIKis lahendatud kaebused

➤ Nagu EIKi kohtupraktikas üldiselt, on ka Eesti vastu arutatud kõige rohkem artikli 6 alusel esitatud kaebusi, mis on puudutanud väga erinevaid menetluse õigluse aspekte. Püüan neid alljärgnevalt grupeerida, alustades **menetluse üldise õigluse põhimõttest**, mis hõlmab EIKi kohtupraktika kohaselt kohtusse pöördumise õigust; menetlust mõistliku aja jooksul; asja arutamist sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus; asja avalikku arutamist; õigust olla asja arutamise juures; poolte võrdsust, sh mis puudutab tõendite esitamist ja vaidlustamist; kohtuotsuse avalikku kuulutamist; õigust põhistatud kohtuotsusele. Menetluse üldise õigluse põhimõtte kehtib kõikides kohtumenetlustes, millele artikkel 6 kohaldub.

- Esimesena mainin menetluse pikkuse peale esitatud kaebusi, mis on konventsiooni Eesti suhtes kehtivuse ajal moodustanud ca 40% artikli 6 alusel Eesti vastu arutatud kaebustest. Sel alusel esitatud kaebused jõudsid EIKi eelkõige seetõttu, et puudusid riigisisese õiguskaitsevahendid menetluse ebamõistliku aja heastamiseks. Kuna tänaseks on riigisisest nii seaduste kui ka praktikaga loodud meetmed menetluse pikkuse heastamiseks, siis tahaksin loota, et selliseid kaebusi enam EIKi ei jõua. Selleks tuleb aga riigisisest heastuse üle otsustamisel arvestada, et kui menetluse venimises on kasvõi mingi põhimõttelise perioodi osas süü riigil, siis EIKi silmis ei vabanda seda reeglina asjaolu, et ülejäänud perioodil on asja viivitusteta arutatud. Näiteks kriminaalasjade puhul piisab rikkumise leidmiseks selleks, et kohtueelne menetlus on olnud ebamõistlikult pikk.

- Veidi pikemalt räägin kohtule juurdepääsu õigusest, mis ei ole küll absoluutne õigus, ent mille piirangutel peab olema seaduslik eesmärk ja piirangud peavad olema proportsionaalsed. EIK on ka mitmes Eesti vastu tehtud otsuses hinnanud juurdepääsuõiguse olemasolu.

Alustan kinnipeetavatest. Tedaolevalt näeb vangistusseadus ette kohustusliku kohtueelse vaidemenetluse, st kinnipeetavad peavad esmalt esitama vaide vanglale. *Julin vs. Eesti* asjas oli vangla jätnud vaide läbi vaatamata väidetavate puuduste tõttu ning seetõttu ei saanud halduskohus talle esitatud kaebust arutada, kuna kohtueelne menetlus oli läbimata. EIK leidis 2012. aastal rikkumise, märkides, et menetlusreeglite eriti range konstrueerimine võib tuua kaasa kaebeõiguse takistamise. Samas *Julini* otsuses ei leidnud EIK siiski rikkumist teise kaebuse osas, milles kaebaja väitis, et kohtusse pöördumist takistas riigilõivu tasumise kohustus.

Teades väga hästi, kui suur protsent halduskohtutesse jõudvatest kaebustest on kinnipeetavate kaebused, peab siiski märkima, et EIKi praktika taustal on kinnipeetavate kohtusse pöördumise piiramine problemaatiline. Sellega seoses viitan kooskõlastusringil olevale halduskohtumenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõule (toimik JUM/17-0116), millega soovitakse tõhustada halduskohtumenetlust meetmetega, mis võimaldaksid vähendada kinnipeetavate kaebuste kohtulikku arutamist. Eelnõu kohaselt jäetaks kohtutele suurem kaalutusõigus hindamaks, kas kaitstava õiguse riive on vähetähtis – ning kui see seda on, siis on võimalik osa vangide kaebusi jätta üldse menetlusse võtmata või arutada neid lihtmenetluses. Kavandatud muudatuste eesmärk on arusaadav, ent muudatuste jõustumisel võib nende praktikas rakendamine tuua kaasa EIKi esitatavate kaebuste, milles kaevatakse kohtule juurdepääsu õiguse puudumise üle, arvu märkimisväärse kasvu.

Samamoodi peab olema ettevaatlik pädeva kohtu valimise liiga keeruliseks muutmisel. Näiteks sõlmis riik 2015. aasta lõpus kaebajaga sõbraliku kokkuleppe kohtuasjas *Gansen vs. Eesti*, mis puudutas arstiabi kvaliteeti vanglas. Kaebaja oli esmalt pöördunud halduskohtusse, ent halduskohtu otsuse põhjendav osa ja resolutsioon olid omavahel vastuolus: põhjendavas osas viidati tsiviilkohtumenetlusele kui kohasele menetlusele, resolutsioonis jäeti kaebus aga rahuldamata, mitte läbi vaatamata. Kaebaja ei vaidlustanud halduskohtu otsust, vaid pöördus sama nõudega maakohusse, kus aga omakorda lõpetati menetlus põhjendusega, et kaebaja oleks pidanud ikkagi halduskohtu otsuse vaidlustama. Arvestades muu hulgas, et kaebaja õigusabitaotlust ei olnud arutatud ja et kaebaja kui õigusteadmisteta isik lähtus halduskohtu otsuse sisust, mitte resolutsioonist, võis eeldada, et EIK asub seisukohale, et isikul puudus tõhus juurdepääs kohtule.

Samas on EIK isaduse tuvastamisega seotud kaebuse hindamisel aktsepteerinud Eesti õiguskorras ette nähtud kohustust esitada esmalt hagi sünniakti kande muutmiseks. EIK nõustus 2014. aasta otsuses *Jüssi Osawe vs. Eesti*, et kaebaja ise oli jätnud kohase riigisisese õiguskaitsevahendi ammendamata. Nimelt jättis kaebaja vaidlustamata kohtumääruse, millega oli jäetud sünniakti kande vaidlustamise hagi menetlusse võtmata, ning esitas selle asemel uue hagi teise isiku isaduse tuvastamiseks – mida aga ei võetud menetlusse. EIK nõustus, et kande vaidlustamise menetlus ja põlvnemise tuvastamise menetlus kaitsevad erinevate isikute õigusi ning kuigi selliselt oli kohtusse pöördumise õigust piiratud, ei olnud kaebajal tegelikult takistust kohtusse pöördumiseks.

2015. aastal tegi EIK kaks otsust, mis olid seotud menetlusse kaasamata kolmandate isikute õigustega konfiskeerimismenetluses. Kummaski otsuses EIK kohtule juurdepääsu õiguse puudumist ei leidnud. *Veits vs. Eesti* otsuses kohus küll kordas, et üldiselt peab isik, kelle vara konfiskeeritakse, olema sellise menetluse osaline, ent ei leidnud rikkumist konkreetse asja eriliste asjaolude tõttu. Nimelt olid kaebaja huvid *de facto* kaitstud, kuna süüdistatavateks olid tema ema ja vanaema, kes esitasid kriminaalmenetluse käigus korteri konfiskeerimisega seoses kõik vastuväited, mida korteri omandamise ajal alaealine olnud kaebaja ise ei olekski saanud esitada. *Rummi vs. Eesti* otsuses ei leitud kohtule juurdepääsu õiguse puudumist seetõttu, et pärijast kaebaja, keda maakohus ei olnud konfiskeerimismenetlusse kaasanud,

oli saanud esitada konfiskeerimismääruse peale määruskaebuse. Seega oli menetlusse kaasamata jätmise kõrgema kohtu poolt heastatud. 1. juulil 2016 jõustunud KrMS § 40¹, § 318 lõike 2², § 344 lõike 2² ja § 367 lõike 1 muudatustega peaksid edaspidi konfiskeerimismenetluses kolmandate isikute õigused paremini tagatud olema.

2011. aastal leidis EIK aga rikkumise asjas, kus isik ei saanud kasutada Riigikohtusse pöördumise õigust põhjusel, et kassatsiooni tähtaega ei ennistatud, kuigi tema advokaat ei esitanud kassatsiooni tähtaegselt (*Andreyev vs. Eesti*). Riigikohus rahuldab pärast EIKi otsust kaebaja teistmisavalduse ning on ka hiljem võtnud advokaadipoolset minetust arvesse tähtaja ennistamise mõjuva põhjusena (asjad [3-1-2-2-12](#), [3-1-2-3-13](#)). Seega oli rikkumise heastamine võimalik seadust muutmata.

Kuigi ei saa öelda, et Eestis oleks suuri probleeme kohtusse pöördumise õigusega, ei saa välistada, et sellel alusel võivad kaebused ka edaspidi EIKi jõuda. EIKi menetluses on pooleli ühe kohtuasja arutamine, mis puudutab kannatanute õigust vaidlustada kokkuleppemenetluses esitatud kohtukulude nõude lahendamatajätmise.

- Menetluse üldise õiglusega seonduvad õigus asja avalikule arutamisele ning õigus põhistatud kohtulahendile. Kuigi EIK ei keela riikidel kehtestada teatud kohtuvaidluste lahendamiseks lihtmenetlusi, tuleb ka kõikides lihtmenetlustes – ja seda nii kriminaal-, tsiviil- kui ka haldusasjades – tagada õiglane menetlus. 2016. aastal leidis EIK rikkumise *Pönka vs. Eesti* kohtuasjas, kuna maakohus ei olnud tsiviilkohtumenetluses põhjendanud, miks ta ei rahulda kostja taotlust tema ja tunnistajate istungil ärakuulamiseks ning viis menetluse läbi lihtmenetluses ja kirjalikus menetluses. EIK aktsepteerib suulise istungi puudumist üldiselt vaid siis, kui küsimus on puhtõiguslik või -tehniline või kui tegemist ei ole fakte puudutava küsimusega ehk kui kõne all on küsimused, mille lahendamine saab toimuda toimiku ja poolte kirjalike seisukohtade alusel. Ent ka sellistel juhtudel peab isikul olema võimalus taotleda istungi korraldamist ning keeldumine peab olema põhistatud. EIK rõhutas *Pönka* otsuses, et artikli 6 lõige 1 kohustab kohtuid põhistama mitte üksnes sisulisi otsuseid, vaid ka olulisemaid menetluslikke otsuseid.

- Kohtumääruste põhistamata jätmise tõttu leidis EIK artikli 6 rikkumise ka eelviidatud *Rummi vs. Eesti* asjas. Samuti on otsuse põhistatuse küsimus üleval ühes pooleliolevas kohtuasjas, kus kinnipeetavast kaebaja väidab, et halduskohtud ei vastanud kõikidele tema kaebustele.

- Mis puudutab võistlevat menetlust ja poolte võrdsust menetluses, sh mis puudutab tõendeid ja tõendamist, siis konventsioon ei sätesta tõendite lubatavuse või hindamise reegleid ja nende reguleerimine on eeskätt riigisisese õiguse ja riigi kohtute pädevuses (*Svinarenkov vs. Eesti*). Siiski peavad pooltele olema tagatud võrdsed õigused nii tõendite esitamiseks kui ka teise poole tõendite vaidlustamiseks. See põhimõte kehtib kõikides kohtumenetlustes, millele artikkel 6 kohaldub.

Leas vs. Eesti asjas leidis EIK 2012. aastal rikkumise, kuna isikul ei olnud võimalik saada juurdepääsu jälitustegevusega kogutud teabele, mida oli vaja kaitse ettevalmistamiseks. EIK märkis, et kuigi kohus oli väidetavalt ise tutvunud jälitustoimiku materjalidega, et tagada tasakaal prokuratuuri ja kaitse vahel, siis ei olnud tutvumise ulatus selge ning samuti ei teavitatud kaebajat ennetavalt sellisest meetmest.

Ka *Savisaar vs. Eesti* kohtuasjas vaidlustati võimatus tutvuda tõenditega – mis selles asjas olid aluseks järelduse tegemisel, et kaebaja võiks linnapea ametis jätkamise korral mõjutada tunnistajaid. Kuna poliitiliste õiguste üle toimuv vaidlus ei allu artikli 6 garantiidele, siis EIK seda kaebust sisuliselt ei hinnanud.

Hetkel on EIKis pooleli ühe kaebuse arutamine, mis puudutab võimalust (või võimatust) saada üldse teada, kas isiku suhtes on jälitustoiminguid tehtud, kui isiku enda suhtes kriminaalmenetlust alustatud ei ole, ning ka seonduvat kohtusse pöördumise õigust. Kuigi jälitustoimingute regulatsiooni on muudetud, seda ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 2014. aasta otsuse asjas [3-4-1-42-13](#) alusel, siis peab aeg näitama, kas see on pooltele menetluses võrdsete võimaluste tagamiseks piisav.

EIKis on pooleli ka kohtuasi, kus väidetakse, et tsiviilkohtumenetlus oli ebaõiglane, kuna maakohus ei edastanud kostjatele hageja viimast seisukohta ja nad ei saanud sellele vastata.

- **Kriminaalajade puhul näeb artikli 6 lõike 3 punkt c ette süüdistatava õiguse kaitsta end ise või enda valitud kaitsja abil**, samuti saada teataval tingimustel tasuta õigusabi.

Kuigi üldiselt peaks Eesti kaitseõiguse regulatsioon olema vastavuses EIKi kohtupraktikaga, leidis EIK 2013. aastal rikkumise asjas, kus äsja täisealiseks saanud süüdistatav ei olnud väidetavalt vahetanud vanemate valitud lepingulist kaitsjat riigi õigusabi korras määratud kaitsja vastu vabatahtlikult ([Martin vs. Eesti](#)). Kuna juba 2010. aastast kehtib uus riigi õigusabi osutaja määramise süsteem, siis loodetavasti analoogseid probleeme enam ei ole.

2015. aastal tuvastas EIK kaitseõiguse rikkumise kohtuasjas [Tolmachev vs. Eesti](#), leides, et isiku väärtetoasja tuleb arutada ka siis, kui istungil viibib üksnes tema kaitsja. Selles asjas jättis Eesti kohus väärtetoasja peale esitatud kaebuse väärteomenetluse seadustiku § 126 lõike 2 alusel läbi vaatamata, kuna kohus oli kohustanud menetlusalust isikut istungile ilmuma, ent istungile ilmus üksnes kaitsja. Analoogsete rikkumiste vältimiseks on juba algatatud väärteomenetluse seadustiku muutmine.

2010. aastal tunnistas EIK aga vastuvõetamatuks kaebuse, kus isik ei olnud rahul talle määratud kaitsja kaitsestrateegia ja -tegevusega ([Kaasik vs. Eesti](#)). Arvestades advokaadiametis sõltumatust riigist, on kaitse korraldamine süüdistatava ja tema kaitsja vaheline asi ega või, välja arvatud erakorralistel asjaoludel, tuua kaasa riigi vastutust konventsiooni alusel.

- EIK on arutanud ka mitmeid Eesti vastu esitatud kaebusi, mis on puudutanud **artikli 6 lõike 3 punktis d ette nähtud süüdistatava õigust küsitleda tunnistajaid**.

EIKi praktika kohaselt nõuab see alus muu hulgas, et süüdistatavale või tema kaitsjale antakse piisav võimalus vastaspoole tunnistaja küsitlemiseks ja riskküsitlemiseks, kas ütluste andmise ajal või hiljem, ning süüdimõistmine ei tohi üksnes või määravas ulatuses põhineda tunnistajate ütlustel, keda kaitsel ei olnud võimalik küsitleda. Selle põhimõtte rikkumise leidis EIK 2005. aastal asjas [Taal vs. Eesti](#). 2007. aastal leidis EIK rikkumise asjas [Pello vs. Eesti](#), kuna riik ei olnud teinud piisavalt, et tagada kaebaja taotletud tunnistajate kohtusse ilmumine.

Samuti leidis EIK 2013. aastal rikkumised kahes kohtuasjas, kus seksuaalkuriteos süüdistatavatel ei olnud võimalik küsitleda nende vastu ütlusi andnud alaealisi tunnistajaid, kelle kohtueelses menetluses antud ütlustel süüdimõistvad otsused peamiselt põhinesid ([Vronchenko vs. Eesti](#); [Rosin vs. Eesti](#)). EIK ei heitnud ette mitte seda, et alaealisi tunnistajaid kohtusse ei kutsutud, vaid seda, et kaebajatele ei võimaldatud kohtueelse uurimise ajal näiteks läbi kaitsja, uurija või psühholoogi neile tunnistajale küsimuste esitamist. Juba septembris 2011 jõustunud KrMS § 15 lõike 3 ja § 290¹ täiendused peaksid

välistama uued analoogsed rikkumised, sest näevad selgelt ette piirangu, et alaealise kohtueelses menetluses antud ütlusi võib kohtus kasutada üksnes siis, kui kaitse õigused tunnistaja küsitlemisel on olnud tagatud.

2005. aastal tehtud otsuses [Nesterov vs. Eesti](#) EIK aga rikkumist ei leidnud, kuna süüdimõistmine ei põhinenud täielikult või määravas ulatuses anonüümsete tunnistajate ütlustel; samuti oli kaitsjal olnud võimalus esitada tunnistajatele kohtu kaudu küsimusi. 2006. aastal tunnistas EIK vastuvõetamatuks ka kaebuse, kus kaebaja ega tema kaitsja ei olnud ise riigisisises menetluses taotlenud ringkonnakohtult ühegi tunnistaja kohtusse kutsumist ega kaevanud tunnistaja puudumise üle linnakohtu istungilt ([Rand vs. Eesti](#)).

2016. aastal tehtud otsuses ([Kashlev vs. Eesti](#)) ei leidnud EIK aga Eesti-poolset rikkumist asjas, kus ringkonnakohus oli erinevalt maakohtust teinud süüdimõistva otsuse ilma tunnistajaid uuesti üle kuulamata. Kaebaja ei olnud selles asjas esitanud taotlust tunnistajate ringkonnakohtus uuesti ülekuulamiseks, kuigi ta pidi teadma, et ringkonnakohus võib tunnistajate ütlustele teistsuguse hinnangu anda, prokuröri apellatsiooni rahuldada ja süüdimõistva otsuse teha. Samuti oli EIKi silmis tähtis see, et ringkonnakohus oli vastavalt Riigikohtu väljakujunenud kohtupraktika juhistele oma otsuses igakülgset põhjendanud, miks ta asus maakohtuga võrreldes tunnistajate ütluste osas teistsugusele seisukohale.

➤ Viimasena käsitlen **artikli 6 lõikega 2 kaitstud süütuse presumptsiooni**.

Sellel alusel ei ole Eesti suhtes seni rikkumisi leitud, ent EIK on hinnanud kohtute ja prokuratuuri sõnakasutust.

[Kangur vs. Eesti](#) asjas oli kaebajaks Maa-ameti peadirektor, kes kõrvaldati tema vastu algatatud kriminaalmenetluse ajaks ametist. Kaebaja leidis, et ringkonnakohus oli ametist kõrvaldamise põhjendamisel läinud kaugemale kui põhjendatud kuriteokahtluse väljendamine ning oli rikkunud süütuse presumptsiooni. EIK kaebajaga ei nõustunud ning märkis 2009. aastal tehtud otsuses, et Eesti kohtud olid kaebaja ametist kõrvaldamisel toetunud kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud ametist kõrvaldamise alustele ega olnud käsitletud kaebaja süüküsimust.

[Šuvalov vs. Eesti](#) kohtuasjas oli kaebajaks Harju Maakohtu kohtunik, kes oli mõistetud süüdi altkäemaksu võtmise eest. Oma EIKi esitatud kaebuses kaebas ta selle peale, et kriminaalmenetluse ajal riigiprokuröri poolt ajakirjandusele tehtud avaldustega rikuti süütuse presumptsiooni. EIK rõhutas 2012. aasta otsuses esmalt, kui oluline on riigiasutuste ja riigivõimu esindajate sõnakasutus enne isiku süüditunnistamist kohtu poolt. Kuigi osa Riigiprokuratuuri kasutatud väljendeid eraldi võetuna võis jätta mulje, nagu oleks kaebaja süüdi, oli pressiteadet tervikuna lugedes siiski selge, et kaebajale oli üksnes esitatud süüdistus. EIK leidis, et antud juhul ei olnud tegemist prokuratuuri vaenuliku meediakampaaniaga kaebaja vastu, vaid avalikkust informeeriti tõsisest süüdistusest kohtuniku vastu ja kriminaalmenetluse seisust.

2016. aastal lahendatud kohtuasi [Lähteenmäki vs. Eesti](#) puudutas oportuuniteedi alusel lõpetatud kriminaalmenetlusele järgnenud tsiviilkohtumenetlust ning süütuse presumptsiooni väidetavat rikkumist just tsiviilmenetluses. EIK hindas esmalt, et Eesti kohtud olid eelkõige lähtunud KrMS § 202 sõnastusest ning sellele Riigikohtu antud tõlgendustest, et kriminaalmenetluse oportuuniteedi alusel lõpetamine ei ole võrdustatav õigeksmõistmisega. Edasi pidas EIK oluliseks, et kaebaja esitas

kindlustuse vastu tsiviilhagi pärast seda, kui liiklusõnnetuse lavastamine oli tuvastatud ning kaebaja oli täitnud talle kriminaalmenetluse lõpetamise määrusega seatud kohustuse tasuda menetluskulu ja teha üldkasulikku tööd. EIK tõi välja, et tsiviilkohtute otsused ei viidanud kaebajale kui süüdiolevale isikule ning et kriminaalasjas tehtud lahendeid kasutati vaid tõendina selle kohta, et liiklusõnnetus oli lavastatud. Kaebaja omakorda ei olnud täitnud omapoolset tõendamiskohustust ega neid väiteid ümber lükanud. Eeltoodud asjaolud eristasid kõnealust kohtuasja asjadest, kus EIK on leidnud kriminaalmenetluse lõpetamisele järgnenud tsiviilkohtumenetluses süütuse presumptsiooni rikkumise.

Igal juhul on EIKi praktika kohaselt kohtute ja teiste riigiasutuste sõnakasutusel väga suur tähtsus selle üle otsustamisel, kas süütuse presumptsiooni on rikutud.

III Kokkuvõte

Konventsiooni artikli 6 alusel esitatud kaebuste hindamisel on raske välja tuua mingeid selgeid tendentse. Senised Eesti suhtes leitud rikkumised on olnud pigem ühekordsed minetused. Eesti õiguskorras ei ole tuvastatud süstemaatilisi või struktuurseid probleeme ja EIK ei ole teinud Eesti vastu ühtegi piloototsust. Samas on artikliga 6 tagatud õiguste spekter lai ning selle artikli alusel esitatakse tõenäoliselt kaebusi edaspidigi. Kindlasti on kaebuste ennetamisel suur roll ka seadusandjal, kes peab menetlusseaduste ökonoomsemaks muutmisel arvestama, et kaasnevad piirangud ei oleks menetlusosaliste õiguste suhtes ebaproportsionaalsed.

Lugupeetud kohtunikud! Suur tänu tähelepanu eest ning soovin teile põnevat uut kohtuaastat!